

УДК 37.377.6

НАТАЛІЯ САЙКО

(Полтава)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

На основі аналізу поняття «професійна свідомість» обґрунтовується доцільність акцентування уваги на ньому у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Підкреслюється необхідність формування цілеспрямованого ставлення студентів до навчання та набуття професійної компетентності. Презентується нова наукова точка зору щодо підходів у формуванні професійної свідомості майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: *професійна свідомість, професійна підготовка, самооцінка, навчальна мотивація.*

Розвиток професійних умінь, навиків на рівні професіоналізму залежить від ставлення людини до процесу навчання, наскільки усвідомлюється необхідність набуття освіти і як її використовує людина у своєму житті. Мова йде про професійну свідомість на індивідуальному та суспільному рівнях.

Проблема формування професійної свідомості активно вивчалася та обговорювалася у науковому світі. Перше наукове обґрунтування поняття «професійна свідомість» було зроблено І. Лернером, який розумів професійну свідомість як простір людської культури, в якому втілюється сукупність педагогічних ідей, поглядів, почуттів, цінностей, ілюзій, помилок в області виховання та освіти, під впливом яких суспільство здійснює педагогічну діяльність теоретичного або практичного характеру [5].

Особливої уваги у вивченні поняття «професійна свідомість» учені приділяють визначенню його змістовних компонентів (А. Бізяєва; К. Вітрук, А. Колегов; М. Громкова; І. Ісаєв, В. Сластьонін, Є. Шиянов; М. Кларін; Т. Кружиліна; Л. Плєскач). Аналіз педагогічних досліджень говорить про те, що професійна свідомість розглядається, в основному, як частина суспільної свідомості, а у психологічних дослідженнях професійна свідомість розглядається як форма індивідуальної свідомості. Більшість психологічних досліджень присвячено розробці структурних моделей професійної свідомості й самосвідомості вчителя, а також дослідженням окремих аспектів указаних феноменів: професійний розвиток і моделі поведінки особистості вчителя (Л. Мітіна); аналіз професійної самосвідомості вчителя (В. Козієв); розвиток педагогічної самосвідомості (І. Вачков); педагогічне покликання вчителя (М. Кряхтунов); індивідуальний стиль діяльності вчителя (А. Маркова, А. Ніконова).

У свою чергу соціально-філософський аналіз професійної свідомості передбачає дослідження цього феномену як ідеального утворення в системі соціальних зв'язків, як соціально значиме явище комплексного поєднання морально-психологічних механізмів та соціально-значимих компонентів. Тому професійна свідомість, як форма суспільної свідомості являє собою сукупність соціальних вимог, ідеалів, уявлень, що стосуються конкретної професії, проєк-

цію спеціалізації трудового досвіду конкретних професійних груп у результаті суспільного розподілення праці [4].

Узагальнюючи наукові погляди на поняття «професійна свідомість», можна відмітити, що більшість науковців пояснюють його з точки зору відповідальності, розумінні значення професії для суспільства, усвідомлення високої мети педагогічної діяльності. Однак, змінюються соціально-економічні умови суспільства, його традиції, цінності, постійного удосконалення набуває професійний портрет майбутнього професіонала соціально-педагогічної сфери, тому у процесі формування професійної свідомості виникають нові акценти і пріоритети.

Так, досліджуючи професійну свідомість майбутніх вчителів, російська вчена І. Архипова вводить поняття «навчально-професійна свідомість», яка визначається як система навчальних і професійних знань, уявлень і суб'єктивних стосунків, що набуваються в процесі вищої освіти. Структура навчально-професійної свідомості майбутнього вчителя, за І. Архиповою, складається з таких компонентів: когнітивних уявлень (судження оцінного характеру, «образ Я»); емоційно-оцінних стосунків (система самооцінок); навчальних і професійних намірів студента. Конструкт «Я» – концепція, як динамічна система уявлень людини про себе, виступає «кінцевим продуктом» розвитку навчально-професійної свідомості [2].

В структурі професійної свідомості можна виділити нормативний та індивідуальний аспекти. Нормативний аспект простежується в системі професійної ідеології, тобто свобода вимог, які суспільство ставить до спеціаліста-професіонала, а також в системі норм, що регулюють взаємовідносини спеціалістів. Індивідуально-особистісний аспект професійної свідомості виявляється як професійна психологія, тобто індивідуальні переконання спеціалістів, які перетворилися у частину суспільних поглядів на певну професійну діяльність. Індивідуально-особистісний аспект професійної свідомості в сучасній науковій літературі часто характеризується як професійна самосвідомість особистості і розглядається як частина професійної свідомості та являє собою формування уявлень особистості про свої професійні якості, які необхідні їй для професійної діяльності. Сформованість професійної самосвідомості є суттєвою умовою готовності до професійної діяльності, так як становлення професійної свідомості відображає формування особистості професіонала [6].

Зміст професійної свідомості включає систему усвідомлених професійно необхідних узагальнених і оперативних знань про цілі, засоби, плани, програми, об'єкти, суб'єкти, параметри, норми професійної діяльності. Специфіка професійної свідомості, її структура залежить від змісту професійної діяльності, але можна виділити спільні компоненти: гносеологічний – теоретичні та історичні знання, що необхідні для реалізації певної професійної діяльності; практичний компонент включає практичні уміння і навички, правила і норми професійної діяльності та являє собою певний професійний досвід; аксиологічний компонент – професійно-етичний досвід практичної і теоретичної діяльності в рамках певної професійної діяльності, являє собою фундамент професійної моралі та формується під впливом етичних стандартів, які задекларовані у нормативних документах професії [1].

Основним механізмом успішної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів К. Бакланов розглядає процес формування основ самоус-

відомлення соціального педагога. Ним розроблено модель, яка містить три основні рівні розвитку самоусвідомлення: перший рівень відповідає періоду професійної підготовки - це рівень формування основ; другий рівень відповідає закінченню професійної підготовки і оволодінням системою професійних знань, умінь та навичок, які становлять професійну компетентність; третій рівень – це рівень, яким володіє сформований професіонал, що має досвід професійної діяльності і володіє професійною духовністю як гармонією загальнолюдських, професійних і особистісних ідеалів [3].

Аналіз базової категорії «професійна свідомість» з філософських, педагогічних та психологічних позицій дозволяє зробити висновок про те, що професійна свідомість – це усвідомлення значення своєї професії як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях, свідоме ставлення до набуття теоретичних і практичних умінь. У свою чергу свідоме ставлення та усвідомлення значення професії не можливе без наявності цілей у процесі освоєння професії. Майбутній фахівець повинен чітко усвідомлювати цінність професійної діяльності особисто для нього, співвіднести її зі своїми життєвими мріями, потребами (матеріальними і духовними), створити програму реалізації своїх життєвих планів. Лише за таких умов професійна підготовка буде ефективною та її кінцевим продуктом буде професіоналізм.

Ставлення до навчання, як до засобу досягнення мети, утворює стійкий рівень мотиваційно-цільової основи навчання – навчальну мотивацію. Вона складається з оцінки студентами різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм і способів організації з точки зору їх особистих, індивідуальних потреб і цілей, які можуть співпадати або не співпадати чи співпадати частково з метою навчання. Сама структура навчальної мотивації багатозначна за змістом і формами. Студенти можуть краще або гірше навчатися, тому що хочуть або не хочуть: отримати професію (професійна мотивація); отримати нові знання та задоволення від самого процесу пізнання (пізнавальні мотиви); мати більш високу заробітну платню (прагматичні мотиви); принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); утвердити себе та зайняти в майбутньому певне місце в суспільстві в цілому та в найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального та особистісного престижу) і т.д. Кожен з названих різновидів навчальної мотивації може займати в загальній структурі домінуюче або підпорядковане значення і тим самим визначати той чи інший рівень індивідуальних досягнень у навчанні, а разом з ними обумовлювати і ступінь наближення до кінцевої мети. Враховуючи те, що абітурієнти не завжди підходять виважено до професійного вибору, робота з визначення основних життєвих цілей повинна починатися з першого року навчання. Цілі можуть бути різноманітні – самоудосконалення, досягнення кар'єрного зростання, створення реабілітаційних центрів, отримати ремесло для заробляння грошей або просто, як найчастіше це буває отримати диплом про вищу освіту тощо. Бажано, щоб людина бачила проекцію своєї майбутньої професійної діяльності, чітко розуміла де вона застосує ті або інші уміння, тому деякі цілі студентів потребують педагогічної, психологічної корекції. У відповідності до поставлених цілей розробляється програма формування фахових знань та умінь, що має враховуватися навчальними програмами дисциплін підготовки фахівців. Лише за умови розуміння особистої користі від професії, фахівець зможе вийти на суспільний рівень професійної свідомості.

Якщо аналізувати підготовку соціальних педагогів в Україні, то можна говорити також про недостатність практичних економічних знань та умінь соціальних педагогів/соціальних працівників, недостатність акцентування на розвитку лідерських якостей майбутніх фахівців, а також недостатність практичної підготовки до професійної діяльності, що негативно відображується на формуванні професійної свідомості фахівців. Тому необхідним є підсилити психологічну підготовку майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності, що передбачає не лише засвоєння основ психології, а і активну роботу з структурою «Я» - особистості студента. Особливої уваги слід приділяти розвитку умінь здобувати матеріальні, духовні ресурси для реалізації професійних та особистісних інтересів. При цьому варто наголошувати на тому, що майбутня професія є знаряддям, шляхом реалізації особистості в економічному, духовному, моральному аспектах. Саме в цьому питанні можна звернутися до досвіду Америки у підготовці соціальних працівників. Особливістю формування професійної свідомості в цій країні є прагматичний характер освіти, тобто студенти здобувають можливість займатися приватною справою, відкриваючи реабілітаційні, соціально-терапевтичні центри тощо. Такий підхід дає можливість майбутнім фахівцям соціально-педагогічної сфери побачити реальні перспективи, що забезпечує свідоме ставлення до навчальної діяльності.

Отже, основними вихідними положеннями системи підготовки майбутніх соціальних педагогів має бути розуміння навчального процесу як специфічної форми передачі і засвоєння суспільно-історичного досвіду, що передбачає єдність діяльності викладача і студентів, мета якої не лише опанування студентами науковими знаннями, уміннями і навичками, різнобічний розвиток майбутніх фахівців як особистостей, а і формування професійної свідомості на основі створення внутрішньої позиції студента як успішного, позитивно налаштованого професіонала з реальними професійними планами щодо реалізації своїх знань та бажань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ангеловский А. А. Анализ понятий профессия, профессиональное сознание, профессиональная деятельность, профессионализм / А. А. Ангеловский // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – Т. 12. Вып. 5. – С. 306–311.
2. Архипова И. В. Учебно-профессиональное сознание будущих учителей на разных этапах профессиональной подготовки в вузе : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / И. В. Архипова. – Самара, 2009. – 251 с.
3. Бакланов К.В. Формирование основ самосознания социального педагога в процессе профессиональной подготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / К. В. Бакланов – М., 1998. – 180 с.
4. Лазутина Г. В. Профессиональная этика журналиста / Г. В. Лазутина. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 224 с.
5. Лернер И. Я. Состав и структура содержания образования на уровне теоретического представления / И. Я. Лернер // Теоретические основы содержания общего среднего образования ; [под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера]. – Москва : Педагогика, 1983. – С. 137–160.
6. Москалюк О.І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. „Теорія та методика професійної освіти” / О.І. Москалюк. – Кіровоград, 2007. – 22 с.

NATALIA SAYKO

FORMATION OF PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS IN FUTURE SOCIAL PEDAGOGES.

In the process of professional preparation of future social pedagogues the necessity to focus attention on the concept of "professional consciousness" is substantiated on the basis of the analysis of it. The formation of a targeted attitude of students towards studying and gaining professional competence is emphasized. A new scientific point of view on approaches to formation the professional consciousness of future social pedagogues is presented. It is mentioned about the need to review the motivational aspects in the formation of professional consciousness- from formation a sense of responsibility, understanding the value of the pedagogical profession to the awareness of the personal benefits of the studying process, possibilities of using the gained knowledge for students' own life plans realization. It is proved that only under such conditions, professional preparation will be effective and its final product will be professionalism. In the article special attention is given to attitude as a mean of achieving the goal, which forms a stable level of motivation-target basis of studying - educational motivation, which consists of student assessment of various aspects of the educational process, its contents, forms and methods of organization in terms of their personal, individual needs and goals that may/ may not coincide or coincide partially with the purpose of studying. The structure of educational motivation is meaningful in terms of content and forms. Students can study better or worse because they want or do not want to: achieve a profession (professional motivation); to get new knowledge and satisfaction from the process of cognition (cognitive motives); have higher salary (pragmatic motives); to be useful to society (broad social motives); to establish and have a definite place in the future in society in general and in the immediate social environment (motives of social and personal prestige), etc. Each of the mentioned varieties of educational motivation can occupy a dominant or subordinate value in the overall structure and thus determine one or another level of individual achievement in studying and determine the degree of approaching to the final goal. The author notes the necessity for future social pedagogues to determine the goals of studying, making a plan of future professional activities. That is why it is important in the process of preparation of future social pedagogues to create particular tasks, including in the curricula of different disciplines targeted exercises, types of works that would contribute to the formation of professional consciousness. In the article it is noted that entrants not always have responsible attitude for a professional choice, work on the definition of basic life goals should begin with the first year of study. Goals can be varied - self-improvement, career development, creation rehabilitation centers, getting a craft to earn money or just as usually to get a diploma in higher education, etc. It is desirable that a person is able to see the projection of his/her professional activity in the future, clearly understand where to apply one or another skill, therefore, some students goals need pedagogical, psychological correction. The program of formation of professional knowledge and skills, which should be taken into account by the curricula of the disciplines of training specialists is developed in accordance with the set goals. Only in case if person understands the benefit of a profession, a specialist will be able to reach the public level of professional consciousness.

Key words: *professional consciousness, professional preparation, self-esteem, educational motivation.*

Одержано 18.02.2017 р.